

ЛАСІНСЬКА Т. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАД ІСТОРИЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ТА ВЛАСНИХ НАЗВ

У статті досліджено відтворення значення історизмів на позначення географічних та власних назв та результати відмінностей у баченні та розумінні перекладачем значення ключових лексичних архаїчних елементів твору, а саме – лексики, яка містить інформацію про географічні об'єкти, які зазнали змін у часі та історичні власні назви. У статті розглядаються різні варіанти її відтворення, що акцентують певний аспект оригіналу та пропонується пояснення розбіжностей перекладу.

Ключові слова: історизми, архаїчна лексика, застаріла лексика, переклад історизмів та архаїзмів, обсолетизована лексика, топоніми.

При відтворенні старовинних назв на позначення географічних об'єктів, які не існують на сьогодні і тому є історизмами, та історизмів у вигляді власних назв потрібно враховувати наступні міркування: “Топоніми, будучи різновидом власних назв, також відіграють важливу роль в створенні **колориту місцевості**. Без використання топоніму не може обійтися жоден оповідач, оскільки дія завжди розгортається в якомусь місці. Опис місця дії відіграє важливу роль у створенні художнього образу. Окрім основної функції – називати географічний об'єкт – топоніми мають ряд додаткових функцій” [11].

Актуальність дослідження. В умовах зростаючого інтересу до досліджень перекладу історичних творів українською мовою, постає завдання відтворення ключових елементів таких творів. Серед них історизми на позначення географічних об'єктів та власних назв, оскільки вони складають часто вживану групу історизмів, доносячи читачу важливу інформацію історичного плану про обставини перебігу подій та діючих осіб.

Метою дослідження є виявлення особливостей перекладу історизмів на позначення географічних та власних

Ласінська Т. А.

назв у зв'язку з відмінностями бачення та розуміння перекладачем значення ключових лексичних архаїчних елементів твору, а саме – лексики, яка містить інформацію про те, за яких обставин відбувалися події та характеристики осіб історичного значення, у статті також розглядаються варіанти відтворення такої лексики, оскільки кожна версія перекладу знаходить певне пояснення та акцентує певний аспект оригіналу.

Об'єктом дослідження стали історизми на позначення географічних та власних назв та власних назв у складі історичних романів В. Скотта.

Предметом дослідження є особливості перекладу історизмів на позначення географічних та власних назв в українських перекладах.

Персонажі художнього твору нерідко порівнюються з історичними особистостями, міфологічними та біблейськими персонажами, що дозволяє автору розкрити характер персонажу твору та відтворити ментальні особливості мислення, притаманні людині певного історичного часу, або провести певні історичні паралелі, ремінісценції. Іноді, маючи на увазі якусь історичну подію або період, автор не каже про нього прямо, а називає те місце, де вони відбувалися, або згадує імена відомих людей того часу. Тоді вживання власних назв, особливо топографічних, маловідомих, особливо ускладнює розуміння та їхній переклад. В подібних випадках для адекватного сприйняття та відтворення лексики з часовою інформацією перекладачу потрібно мати географічні знання в історичному аспекті, знання країни та її історії, тобто фонові знання.

Наприклад, потрібно розуміти, що означає топонім *Britannia* у сприйнятті англійця і які згадки ця назва викликає у носія мови. Щонайменше, у такому разі треба звертатись до словників, які надають такі відомості. Так, словник старих та нових географічних назв пропонує пояснення: “*Btittany (Britannia...)* – провінція Франції за старим територіальним

поділом, що займає півострів, який простягається до Атлантики, між Ла-Маншем та Біскайською затокою... жителі є окремим за походженням народом; на відміну від Французів розмовляють мовою, котра відрізняється тільки як діалект від Уельської та Корндільської мов“ [переклад власний Т.Л.] [4:201].

Сучасні словники також подають декілька основних розумінь такого історизму-топоніму: ”*Brittania*: 1) Британія – історизм, латинська назва Британських островів, прийнята після завоювання римлянами у 1 ст. н.е.; 2) втілення Великобританії у вигляді жіночої фігури на монетах; 3) поетизм на позначення Великобританії; 4) золота монета” [11].

Хибну послугу перекладачу може надати нерозуміння схожої форми історизму – *Brittany*. За довідкою: “геогр., історизм – Бретань (історична область Франції)” [11].

За словником Collins: ”*Brittany*: 1. Регіон нової Франції, півострів між Ла-Маншем та Біскайською затокою: заснований кельтськими біженцями з Уельсу та Корнуоллу під час англосакського вторгнення; спірна територія між Англією та Францією з 1364 року” [переклад власний Т.Л.] [11]

У перекладах спостерігаємо відтворення цього історизму як Бретані.

У текстах зустрічаємо відтворення історизмів – топографічних назв варіантами, відмінними від сучасних, що критично важливо, оскільки історично і територіально вони як **історизми** називають зовсім інші місцевості, які існували в минулі часи або належали зовсім іншим країнам, на відміну від **архаїчних** топонімів. Наприклад, історизми Бретань, Бургундія не відповідають позначенню сучасних територій, на відміну від архаїзму *Caledonia* – Каледонія (архаїзована назва Шотландії). Тому відтворюючи власні назви, що містять топонімічну інформацію, перекладачі також відтворюють історичну інформацію про географічний поділ території, змінений з часом, та події, пов’язані з цим. Те ж стосується власних назв та прізвиськ, що містять топографічну інформацію:

“Arthur Duke of Brittany...” [8].

“Герцог Артур Бретонський” [8:84].

При відтворенні ж архаїчних топонімів більш важливою є передача їхньої стилістичної функції, реалізованої у зовнішній, застарілій формі слова.

Наприклад, звертання до довідок дозволяє зрозуміти історизм оригіналу:

“...is so proud of his uninterrupted descent from Hereward, a renowned champion of the Heptarchy...” [8].

Знання фонові та історичної інформації й точності її передачі потребує від перекладача відтворення неіснуючого на сьогодні топоніму – історизму Heptarchy. За сучасним словником цей історизм перекладається як Гептархія і зрозумілий не кожному читачу.

За Англо-Російським словником Г. А. Ніколаєва: *“Heptarchy: 1. Гептархія; 2. Сім англо-саксонських країн в Англії”* [1].

Вільніше почуває себе перекладач із глибокими фоновими знаннями історії, який, використовуючи словникові довідки, обирає несловниковий варіант перекладу:

“...й так пишається прямим своїм походженням від Геріварда, одного із славетних поборників Семицарства...” [8:41].

У кінці книги знаходимо детальне і зрозуміле авторське пояснення цього історичного явища: *“Семицарство: наприкінці VI – на початку VII ст. у центральній та південній частині сучасної Англії утворилося сім англосаксонських королівств: Кент, Уессекс, Суссекс, Ессекс, Нортумбрія, Східна Англія, Мерсія. У 829 р. всі вони об’єдналися в єдину державу – Англію”* [8:484].

Можливо ще повніше відтворити історичну складу історизму Heptarchy, як у перекладі О. Чичик:

“...й так пишається тим, що є нащадком по прямій лінії від герварда, одного зі знаменитих поборників Гептархії, нашому семицарства...” [7:17].

До того ж, на сторінці доступне авторське пояснення, яке є коротким і лаконічним: *“Гептархія – спільна назва сімох англосаксонських царств, які начебто існували на початку середньовіччя, а у 829 р. об’єдналися в одну державу – Англію”* [7:17].

У текстах оригіналів зустрічається численна кількість історизмів – власних імен: назв вулиць, відомих біблійних місць, згадок біблейських та античних героїв, героїв легенд, божеств різних прадавніх вірувань стародавніх країн, місцевостей, графств, старих назв річок, гір. Їхня передача являє собою певну перекладацьку складність – складність вибору способу відтворення. Порівняльний аналіз історизмів – власних назв та географічних назв і способів їхньої передачі українською мовою показує, що найчастіше використовується транслітерація і переклад. Тут можна помітити певні тенденції.

Як правило, при перекладі власних назв та топонімів перекладачі обирають **традиційні** способи для перекладу історизмів: Babylon – Вавилон, (давнє місто в Месопотамії), Babylonia – Вавилонія (давня країна в Месопотамії), Sodom – Содом (давнє місто в Долині Йордану), Byzantine Empire – Візантійська імперія, Vyblos – Бібл (давнє місто в Лівані) і т.д. Для відтворення більш великих та відомих географічних назв використовується транслітерація: Baalbek – Баальбек (давньоримське місто в Сирії.), Comana – Комана (давнє місто в Каппадокії), Danzig – Данціг (стара німецька назва польського міста Гданьск), Sparta – Спарта (давнє місто-держава у Греції), Edom – Єдом (давня країна в Йорданії), Lothal – Лотхал (давнє місто в Індії).

Може використовуватись поєднання транскрипції та транслітерації: Ateste – Атеста (давнє місто в Італії), Bithynia – Віфінія (історична область а Анатолії), Byzantium – Візантія (давньогрецьке місто на березі проливу Босфор), Caesarea – Кесарія (давнє місто в Палестині), Knossos – Кносс (давнє місто на Криті), Phoenicia – Фінікія (давня країна у Лівані, Ізраїлі, Сирії).

Ласінська Т. А.

Переклад історизмів-топонімів методом транскрипції є нелегкою справою, тому що не завжди вдасться дізнатись, як звучало старе слово-історизм і, як правило, перекладачі спираються на попередні, усталені традиції відтворення: Bethel – Вефіль (давнє місто в Палестині), Uaxactun – Вашактун (давнє місто майя у Гватемалі), Sumer – Шумер (історична область в Месопотамії).

Переклад уявних та міфічних країн, що мають історичний маркер, різниться. Це може бути дотримання традиції перекладу – Garden of Eden – Єдем (у біблійній міфології – створений Богом сад для життя первісних людей); описовий переклад – Feminie – Країна амазонок; Ophir – Золотоносна країна (згадується у Старому Завіті); транслітерація та описовий переклад – Vinland – Вінланд: “Виноградна країна” (назва, дана вікінгами частині східного узбережжя Північної Америки).

Перекладачі адаптують деякі топоніми-історизми до законів сучасної мови шляхом додавання закінчень чи змінюючи структуру фрази: Panticapeum – Пантікапей (античне місто у Криму), Kingdom of the Bosporus – Боспорське царство (у північному Причорномор’ї у 5 ст. до Р.Х. – 4 ст. по Р.Х.).

Прізвиська історичних осіб, що не входять до складу власного імені, перекладаються: Карло Сміливий, Річард Левове Серце, Людовік Французький, Арденський Вепр, Карл Бургундський, Рудий Вепр [10].

При перекладі власних імен даються пояснення: Сер Гай або сер Бевіс [6:311] – (Сер Гай Ворикський та сер Бевіс Гештонський – романтичні герої англійських балад).

Висновки: вибір того чи іншого способу передачі власних імен зумовлюється традицією, з якою не можуть не рахуватися перекладачі при відтворенні історизмів-топонімів. Найрозповсюдженіші способи відтворення: транскрипція, транслітерація, їхнє поєднання та описовий переклад. Але обираючи той чи інший спосіб відтворення лексем такого ряду та навіть дотримуючись традицій перекладу, слід зважати на

те, чи сприятиме він відтворенню історичного колориту оригіналу і відтворенню правдивої історичної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Николаев Г. А. Англо-русский исторический словарь / Г. А. Николаев. – М. : ИГ Прогресс, Лексикон, 1995. – 464 с.
2. *Oxford Guide to British and American Culture*. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2000. – 600 p.
3. Halliwell J. O. Dictionary of Archaisms and Provincialisms / James Orchard Halliwell. – Vol. I. – Brixton Hill. – 496 p.
4. *A dictionary of geography, ancient and modern* / Josian Conder. – London, 1834. – P. 201.
5. Scott W. *Ivanhoe* / W. Scott. – Ware : Wordsworth Edition Ltd, 1995. – 390 p.
6. Скотт В. Айвенго / В. Скотт ; пер з англ. І. Давиденко. – К. : Країна Мрій, 2014. – 400 с.
7. Скотт В. Айвенго / В. Скотт ; пер з англ. І. Чернвої. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2001. – 240 с.
8. Скотт В. Айвенго / В. Скотт ; пер з англ. Ю. Лісняк, Г. Лозинська. – К. : Школа, 2007. – 494 с.
9. Scott W. *Quentin Durward* / W. Scott. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1962. – 567 p.
10. Скотт В. Квентін Дорвард / В. Скотт ; пер. з англ. А. Білецького. – К. : Наш Формат, 2015. – 504 с.